

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

ΠΡΟΣΟΧΗ: Οι προτάσεις εντός αγκυλών είναι δευτερεύουσας σημασίας. Δεν χρειάζεται να απομνημονευθούν, ωστόσο είναι χρήσιμες για την κατανόηση του εκάστοτε ορισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

2. Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ

δώρο του Νείλου: ονομασία που απέδωσε ο ιστορικός Ηρόδοτος στην Αίγυπτο εξαιτίας της σπουδαιότητας του ποταμού για τη χώρα.

φαραώ: ο ανώτατος άρχοντας στην αρχαία Αίγυπτο που ενσάρκωνε τον επίγειο θεό αλλά και το κράτος.

τάξη των ισχυρών: το ανώτερο κοινωνικό στρώμα στην αρχαία Αίγυπτο που αποτελούνταν από τους ιερείς, τους ανώτατους κρατικούς υπαλλήλους και τους γραφείς.

θεοκρατικό καθεστώς (κράτος): η άσκηση πολιτικής εξουσίας και η ρύθμιση της κοινωνικής ζωής από ηγεμόνα που του αποδίδονται θεϊκές ιδιότητες ή από ισχυρό ιερατείο.

ιερογλυφική γραφή: η γραφή που αποτελείται από χαρακτήρες-σύμβολα, καθένα από τα οποία αποδίδει μία έννοια. [Χρησιμοποιούνταν στην αρχαία Αίγυπτο από την 4η χιλιετία π.Χ.]

στήλη της Ροζέττας: αρχαία επιγραφή που βρέθηκε στην πόλη Ροζέττα, ήταν χαραγμένη σε τρεις γραφές (τρίγλωσση), τα ιερογλυφικά, τα απλοποιημένα ιερογλυφικά και τα ελληνικά και περιείχε το κείμενο ενός ύμνου προς τιμήν του Πτολεμαίου Ε'. [Μέσω αυτής αποκρυπτογράφησε ο Γάλλος αιγυπτιολόγος J. Champollion την ιερογλυφική γραφή των Αιγυπτίων.]

μνημειακός/ μνημειακή τέχνη: έτσι ονομάστηκε η τέχνη που αναφέρεται σε οικοδομήματα ή μνημεία μεγάλων διαστάσεων και εντυπωσιακής διακόσμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΝ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

1.2. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός

Εποχή του Χαλκού /Χαλκοκρατία: μεγάλη χρονική περίοδος στη διάρκεια της οποίας κύριο υλικό χρήσης (για τα όπλα και τα εργαλεία) ήταν ο χαλκός. [Για τη μελέτη της έχει προταθεί η ακόλουθη τριμερής διαίρεση για τον αιγαιακό χώρο: πρώιμη (3000/2800-2000/1900), μέση (2000/1900-1600 π.Χ.) και ύστερη εποχή του χαλκού (1600-1100 π.Χ.)].

μυκηναϊκός πολιτισμός: συμβατική ονομασία του μεγάλου ελληνικού πολιτισμού που αναπτύχθηκε στην *Ύστερη Εποχή του Χαλκού* (1600-1100 π.Χ.)

Γραμμική Β΄ γραφή: γραφή που χρησιμοποιήθηκε στον μυκηναϊκό πολιτισμό και χρησιμοποιούνταν από ειδικευμένους γραφείς στα μυκηναϊκά ανάκτορα. [Αποκρυπτογραφήθηκε από τον M. Ventris και τον J. Chadwick το 1952.]

άνакτας (wa-na-ka): ο ηγεμόνας κάθε μυκηναϊκού κράτους, κύριος του ανακτόρου, από τον οποίο πήγαινε κάθε εξουσία.

λααγέτης (ra-wa-ke-ta): τοπικοί άρχοντες, διοικητές περιφερειών στα μυκηναϊκά κράτη, μέλη της μυκηναϊκής αριστοκρατίας.

επέτες (e-qe-ta): ακόλουθοι, μέλη της τάξης των ευγενών στα μυκηναϊκά κράτη.

τελεστές (te-re-ta): αξιωματούχοι της περιφερειακής διοίκησης στα μυκηναϊκά κράτη.

βασιλεύς (qa-si-re-u): επικεφαλής οποιασδήποτε ομάδας, ακόμα και αρχιτεχνίτης, κατώτερος αξιωματούχος στα μυκηναϊκά κράτη.

Αχαϊβάσα: ονομασία των Αχαιών (Μυκηναίων) που βρίσκεται στις αιγυπτιακές επιγραφές.

Αχιγιάβα: ονομασία των Αχαιών (Μυκηναίων) που βρίσκεται στα χεττιτικά αρχεία.

λαοί της θάλασσας: πειρατικοί λαοί που, σύμφωνα με τις αιγυπτιακές πηγές, έκαναν συχνές επιθέσεις στις ακτές της ανατολικής Μεσογείου και την Αίγυπτο και οδήγησαν στην οικονομική αποδυνάμωση των κρατών αυτών. [Ανάμεσά τους αναφέρονται και οι Αχαϊβάσα.]

μέγαρο: πυρήνας (το κεντρικό κτήριο) του μυκηναϊκού ανακτόρου που αποτελούνταν από έναν ανοικτό χώρο μπροστά που επικοινωνούσε με μεγάλη αυλή, έναν προθάλαμο (πρόδομο) και το

κυρίως μέγαρο, την αίθουσα του θρόνου, με μια μεγάλη εστία στο κέντρο και τέσσερις κίονες για τη στήριξη της οροφής.

Θολωτοί τάφοι: ταφικές κατασκευές που κατασκευάζονταν στη μυκηναϊκή εποχή και το σημαντικότερο επίτευγμα της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής. Αποτελούνταν από έναν θάλαμο κτιστό σε σχήμα κυψέλης, μία μεγάλη είσοδο με τριγωνική απόληξη στο πάνω μέρος και ένα μακρύ διάδρομο με κτιστές πλευρές που οδηγούσε στην είσοδο.

«θησαυρός του Ατρέως»: το σπουδαιότερο παράδειγμα θολωτού τάφου στις Μυκήνες.

2. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

2.1. Η ομηρική εποχή

φυλετικό κράτος: το κράτος το οποίο συγκροτούν άνθρωποι που ανήκουν στο ίδιο φύλο. Την εποχή των μετακινήσεων των ελληνικών φύλων (11ος-9ος αι. π.Χ.) διαμορφώθηκαν φυλετικά κράτη, των οποίων η συγκρότηση οφείλεται στην κοινή καταγωγή και στους συγγενικούς δεσμούς των μελών τους.

ελληνικός μεσαίωνας/ σκοτεινοί χρόνοι: ονομασία της ομηρικής εποχής εξαιτίας της άποψης ότι αποτελούσε περίοδο παρακμής και περιορισμένων ιστορικών γνώσεων.

Αιολίς: η περιοχή των ΒΔ παραλίων της Μ. Ασίας απέναντι από τη Λέσβο και την Τένεδο, όπου εγκαταστάθηκαν Αιολείς κατά τον Α' Ελληνικό Αποικισμό.

Πανιώνιο: θρησκευτική ένωση με κέντρο το ιερό του Ποσειδώνα στο ακρωτήριο της Μυκάλης, που ίδρυσαν οι πόλεις που ίδρυσαν οι Ίωνες στη δυτική Μ. Ασία και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Χίος και Σάμος) μετά τον Α' Ελληνικό Αποικισμό.

Ιωνία: η περιοχή της δυτικής ακτής της Μ. Ασίας, όπου εγκαταστάθηκαν οι Ίωνες σε βάρος των άλλων φύλων κατά τον Α' Ελληνικό Αποικισμό.

δωρική εξάπολη: θρησκευτική ένωση με κέντρο το ιερό του Απόλλωνα στο ακρωτήριο Τριόπιο της Κνίδου, που ίδρυσαν έξι δωρικές πόλεις στη ΝΔ ακτής της Μ. Ασίας μετά τον Α' Ελληνικό Αποικισμό.

οίκος: μορφή κλειστής αγροτικής οικονομίας και μονάδα οικονομικής και κοινωνικής συγκρότησης κατά την ομηρική εποχή.

άριστοι: η τάξη των ευγενών στην ομηρική (και στην αρχαϊκή) εποχή, οι οποίοι ισοδυναμούσαν με τα μέλη του οίκου που συνδέονταν με συγγενικούς δεσμούς, ήταν ιδιοκτήτες γης και είχαν οικονομική ισχύ.

πλήθος: το κατώτερο και πιο πολυάριθμο κοινωνικό στρώμα, τα μέλη του οποίου ζούσαν στο πλαίσιο του οίκου αλλά δεν είχαν συγγενικούς δεσμούς με τους *ευγενείς*.

δημιουργοί: τεχνίτες που ζούσαν ανεξάρτητα από τον οίκο, αλλά ήταν οικονομικά εξαρτώμενοι από τους γειτονικούς οίκους. [Η εργασία τους προϋπέθετε κάποια ειδίκευση, όπως ξυλουργός, αγγειοπλάστης, χαλκουργός, κ.ά. και κάλυπτε τις ανάγκες μίας κοινότητας (τους οίκους μίας περιοχής)].

κληρονομικοί βασιλείς: ο τίτλος που πήραν οι φυλετικοί αρχηγοί μετά τις μετακινήσεις της ομηρικής εποχής και τη μόνιμη εγκατάσταση των φύλων. Ήταν ο αρχηγός του στρατού σε περίοδο πολέμου, ο θρησκευτικός αρχηγός και ανώτατος δικαστής σε περίοδο ειρήνης.

βουλή γερόντων: συμβούλιο από ευγενείς, κυρίως αρχηγούς γενών, που περιέβαλλε τον *βασιλιά* κατά την ομηρική εποχή και σταδιακά περιόρισε την εξουσία του.

εκκλησία του δήμου: το σύνολο των πολεμιστών που συγκαλούσε ο *βασιλιάς* κατά την ομηρική εποχή, για να διαγνώσει την άποψή τους. [βλ. και αρχαϊκή εποχή: **εκκλησία του δήμου**]

αλφαβητική γραφή: σύστημα γραφής, με το οποίο κάθε σύμβολο αποδίδει έναν φθόγγο.

ολυμπιακό δωδεκάθεο: οι κύριοι θεοί, για τους οποίους οι θρησκευτικές αντιλήψεις παγιώθηκαν κατά τη διάρκεια της ομηρικής εποχής.

γεωμετρική εποχή: άλλη ονομασία των ομηρικών χρόνων, που απέδωσαν οι ερευνητές στην εποχή εξαιτίας των γεωμετρικών σχεδίων που κυριάρχησαν στη διακόσμηση των αγγείων και στα έργα μικροτεχνίας.

2.2. Η αρχαϊκή εποχή

αρχαϊκή εποχή: συμβατική ονομασία της περιόδου 750-479 π.Χ. που απέδωσαν οι ερευνητές στην εποχή, επειδή εκεί βρίσκονται οι απαρχές της οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής εξέλιξης του ελληνικού κόσμου.

δεύτερος ελληνικός αποικισμός: η συστηματική, αναγκαστική μετακίνηση και εγκατάσταση σε άλλη περιοχή με σκοπό τη δημιουργία νέας πόλης-κράτους κατά την *αρχαϊκή εποχή*.

πόλις-κράτος: ο χώρος (ένας συγκεκριμένος μεγάλος οικισμός) και η κοινότητα των ανθρώπων που συγκροτούσε κράτος (ετίθετο υπό μία συγκεκριμένη εξουσία) σε πολλές περιοχές της αρχαίας Ελλάδας.

πόλις/ άστυ: τειχισμένος χώρος-κέντρο, όπου ασκείται η εξουσία, ένα από τα γεωγραφικά συστατικά της πόλης-κράτους.

ύπαιθρος χώρα: ευρύτερη περιοχή γύρω από το *άστυ*, με μικρότερους διάσπαρτους οικισμούς, τις κώμες, και με καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ένα από τα γεωγραφικά συστατικά της *πόλης-κράτους*.

πολίτευμα: ο τρόπος άσκησης της εξουσίας και οι κανόνες συμμετοχής των πολιτών σε αυτήν, οργανωτικό συστατικό στοιχείο της *πόλης-κράτους*.

συνοικισμός: είδος σχηματισμού μίας *πόλης-κράτους*, η συνένωση γειτονικών κοινοτήτων σε ενιαίο κράτος ή η συνένωση γειτονικών κωμών που αποσπάστηκαν από το αρχικό *φυλετικό κράτος* και απέκτησαν ενιαία διοίκηση.

αγαθοί/ευπατρίδες/εσθλοί/άριστοι: ονομασίες που απέδιδαν οι αρχαίοι Έλληνες στους *ευγενείς* κατά την *αρχαϊκή εποχή*.

ιππείς: άλλη ονομασία των ευγενών, που τους δόθηκε εξαιτίας της εκτροφής αλόγων και της συνεχούς πολεμικής προετοιμασίας.

μητρόπολη: η πόλη-κράτος που διοργανώνει τον αποικισμό και ιδρύει μία ή περισσότερες αποικίες.

οπλιτική φάλαγγα: στρατιωτικό σώμα που σχηματίστηκε κατά τον 7ο αι. π.Χ. στις ελληνικές πόλεις-κράτη, στο οποίο ανήκαν όσοι πολίτες είχαν την οικονομική δυνατότητα να εξοπλίζονται με δικά τους έξοδα.

νομοθέτες/αισυμνήτες: πρόσωπα κοινής αποδοχής στα οποία ανατέθηκε στην αρχαϊκή εποχή η κωδικοποίηση (συγγραφή και ταξινόμηση) του άγραφου εθιμικού δικαίου [ως τρόπος επίλυσης των συγκρούσεων ανάμεσα σε ευγενείς και ανάμεσα σε ευγενείς και πλήθος].

ολιγαρχικό: πολίτευμα στο οποίο την εξουσία την έχουν οι *ολίγοι*, [δηλαδή οι πλούσιοι ανεξαρτήτως καταγωγής και τρόπου πλουτισμού].

τιμοκρατικό σύστημα: το σύστημα καταμερισμού των πολιτών στα αξιώματα με βάση τα εισοδήματά τους (*η εκ τιμημάτων πολιτεία*) που ίσχυσε κυρίως στα *ολιγαρχικά πολιτεύματα*, επειδή κριτήριο της διάκρισης ήταν το εισόδημα (*τίμημα*).

τυραννίδα: μέλη της τάξης των ευγενών, που φιλοδοξούσαν να επιβάλουν την προσωπική τους εξουσία, αναδεικνύονταν ηγέτες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και κατόρθωναν με την υποστήριξή τους να καταλάβουν την εξουσία.

εκκλησία του δήμου: η συνέλευση όλων των ενηλίκων κατοίκων που είχαν πολιτικά δικαιώματα, κυρίαρχο πολιτειακό όργανο στην αρχαία ελληνική δημοκρατία.

ισηγορία: βασικό χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας, το δικαίωμα της ελεύθερης διατύπωσης της άποψης δημόσια που είχαν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες.

ισονομία: βασικό χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας, το δικαίωμα της διαμόρφωσης και ψήφησης νόμων που είχαν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες.

ανατολίζουσα φάση/περίοδος: η χρονική περίοδος της ελληνικής αρχαιότητας (7ος αι. π.Χ. και αρχές του 6ου αι. π.Χ.) κατά την οποία χρησιμοποιήθηκαν στη διακόσμηση των έργων της πλαστικής και της κεραμικής στοιχεία προερχόμενα από την Ανατολή, όπως λέοντες, πάνθηρες, φανταστικά ζώα –σφίγγες, γρύπες– ρόδακες, άνθη λωτού κ.ά.

Ιωνική Επανάσταση: η ατυχής εξέγερση των ελληνικών πόλεων της Μ. Ασίας που ήταν υποτελείς στον Πέρση βασιλιά κατά τα έτη 499-494 π.Χ.

Συνέδριο της Κορίνθου (α΄): συνέδριο του 481 π.Χ. στο οποίο αποφάσισαν πολλές ελληνικές πόλεις-κράτη να αντιμετωπίσουν τον περσικό κίνδυνο και να συστήσουν αμυντική συμμαχία. [βλ. κλασσική εποχή: **Συνέδριο της Κορίνθου (β΄)**].

2.3. Η κλασσική εποχή

κλασσική εποχή: η περίοδος 479-323 π.Χ. που ονομάστηκε έτσι, επειδή σε αυτή οι πρωταγωνιστές της ιστορίας (συντελεστές) και τα επιτεύγματά τους χαρακτηρίζονταν από υπεροχή, πνευματική επιβολή και διαχρονική επιβίωση.

Α΄ Αθηναϊκή Συμμαχία/ Δηλιακή Συμμαχία: η συμμαχία που οργάνωσαν οι Αθηναίοι μαζί με μεγάλο μέρος των ελληνικών πόλεων-κρατών το 478/7 π.Χ. με έδρα τη Δήλο.

Καλλίειος Ειρήνη (Κιμώνειος): συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε το 449 π.Χ. ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Πέρσες που υποχρέωνε τους τελευταίους να αναγνωρίσουν την ανεξαρτησία των ελληνικών πόλεων της Μ. Ασίας. [Πήρε το όνομά της από τον αρχηγό της αθηναϊκής αποστολής Καλλία, ενώ το δεύτερο όνομά της οφείλεται στον Κίμωνα, ο οποίος με τις νίκες του συνετέλεσε στην υπογραφή της.]

Τριακοντούτεις Σπονδές: συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε το 445 π.Χ. ανάμεσα στους Αθηναίους (και την *Αθηναϊκή Συμμαχία*) και τους Σπαρτιάτες (την Πελοποννησιακή Συμμαχία) και θα ίσχυε για 30 χρόνια.

χρυσούς αιών του Περικλέους: η περίοδος των 15 ετών από τις *Τριακοντούτεις Σπονδές* μέχρι την έκρηξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, κατά την οποία η Αθήνα αναπτύχθηκε στο εσωτερικό και κυριάρχησε απόλυτα στους συμμάχους της. [Ονομάστηκε έτσι, επειδή την εποχή σφράγισε η προσωπικότητα του Περικλέους με τη δράση του.]

Θεωρικά: το αντίτιμο της ελεύθερης εισόδου των (φτωχών) πολιτών στο θέατρο, [το οποίο θεωρούνταν χώρος παιδείας για τους Αθηναίους.]

μετοίκιον: ο φόρος που πλήρωναν οι εγκατεστημένοι στην Αθήνα που προέρχονταν από άλλες πόλεις-κράτη, [δηλαδή οι μέτοικοι].

μέτοικος, -οι: μια από τις κοινωνικές τάξεις της Αθήνας, στην οποία ανήκαν Έλληνες που προέρχονταν από άλλες πόλεις-κράτη και είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα. Ευρύτερα, ο όρος δηλώνει τον μετανάστη.

λειτουργίες: έκτακτη φορολογία που επιβάρυνε τους πλουσιότερους Αθηναίους πολίτες για την κάλυψη στρατιωτικών και θρησκευτικών δαπανών.

χορηγία: η λειτουργία, στην οποία ο πλούσιος (ο *χορηγός*) χρηματοδοτούσε την προετοιμασία της παράστασης (δηλαδή της *διδασκαλίας*) ενός θεατρικού έργου.

αρχιθεωρία: η λειτουργία, στην οποία ο πλούσιος πλήρωνε τα έξοδα μίας επίσημης αποστολής σε πανελλήνιες εορτές.

εστίαση: η λειτουργία, στην οποία ο πλούσιος κάλυπτε τα έξοδα για το δείπνο μίας φυλής σε θρησκευτικές εορτές.

τρηραρχία: η λειτουργία, στην οποία ο πλούσιος όφειλε να συντηρήσει και να εξοπλίσει μία τριήρη.

γυμνασιαρχία: η λειτουργία, στην οποία ο πλούσιος πλήρωνε για την τέλεση αγώνων λαμπαδηδρομίας στα Παναθήναια.

Πελοποννησιακός Πόλεμος: Πόλεμος ανάμεσα στην Αθηναϊκή και στην Πελοποννησιακή Συμμαχία που διήρκεσε από το 431 έως το 404 π.Χ.

Αρχιδάμειος/ Δεκαετής Πόλεμος: η πρώτη περίοδος του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-421 π.Χ.)

Σικελική εκστρατεία: η δεύτερη περίοδος του Πελοποννησιακού Πολέμου (415-413 π.Χ.)

Ιωνικός/ Δεκελεικός Πόλεμος: η τρίτη περίοδος του Πελοποννησιακού Πολέμου (413-404 π.Χ.)

Βοιωτικός/ Κορινθιακός Πόλεμος: πόλεμος ανάμεσα στους Σπαρτιάτες (και τους συμμάχους τους) και τον αντισπαρτιατικό συνασπισμό, που αποτελούνταν από τους Αθηναίους, τους Κορινθίους, τους Αργείους και τους Θηβαίους, και διήρκεσε από το 395-386 π.Χ. [Επισφραγίστηκε με την *Ανταλκίδειο Ειρήνη*].

Ανταλκίδειος/ Βασίλειος Ειρήνη: συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε το 386 π.Χ. ανάμεσα στους Σπαρτιάτες και τους Πέρσες, σύμφωνα με την οποία οι ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας και της Κύπρου παραδόθηκαν στον Πέρση βασιλιά και οι ελληνικές πόλεις διακήρυξαν την αυτονομία τους (εκτός από την Ίμβρο, τη Λήμνο και τη Σκύρο).

Θηβαϊκή Ηγεμονία: η περίοδος στην οποία κυριάρχησαν οι Θηβαίοι στην Ελλάδα και διήρκεσε από τη μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ.) έως τη μάχη της Μαντίνειας (362 π.Χ.).

πανελλήνια ιδέα: η αντίληψη που πρότεινε πρώτος ο ρήτορας Γοργίας αλλά υποστήριξε κυρίως ο ρήτορας Ισοκράτης και πρότεινε ότι οι Έλληνες έπρεπε να συνενωθούν πολιτικά, προκειμένου να πολεμήσουν εναντίον των Περσών.

μακεδονική φάλαγγα: στρατιωτικό σώμα που θέσπισε ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας, και αποτελούνταν από *πεζεταίρους* που έφεραν *σάρισα* σε σχηματισμό βάθους 16 σειρών, *εταίρους* ιππείς, ακοντιστές, τοξότες και *πελταστές*.

πεζεταίρος, -οι: [πεζός+εταίρος]. Έτσι ονομάζονται οι στρατιώτες που επάνδρωναν τη μακεδονική φάλαγγα και ήταν οπλισμένοι με *σάρισα*.

σάρισα: μακρύ δόρυ μήκους 6μ. που χρησιμοποιούσαν στη μακεδονική φάλαγγα.

εταίρος, -οι: ο φίλος, ο σύντροφος. Έτσι ονομάζονταν οι ευγενείς στην αρχαία Μακεδονία [που συναποτελούσαν το ιππικό, το σώμα των *ιππέων*].

πελταστής: στρατιώτης ελαφρά οπλισμένος με πέλτη και ακόντιο. Η πέλτη ήταν ασπίδα μικρών διαστάσεων σε σχήμα μισοφέγγαρου, κατασκευασμένη συνήθως από κλωνάρια ιτιάς με δερμάτινη επικάλυψη.

στατήρας: νομισματική μονάδα διαφορετικής αξίας από πόλη σε πόλη. Μονάδα βάρους.

Συνέδριο της Κορίνθου (β΄): συνέδριο του 337/336 π.Χ. στο οποίο ο Φίλιππος Β΄/ Αλέξανδρος της Μακεδονίας συγκάλεσε τους Έλληνες και ίδρυσε *πανελλήνια συμμαχία*, προκειμένου να αρχίσει εκστρατεία εναντίον των Περσών.

σατραπείες: διοικητικές περιφέρειες του περσικού κράτους που διοικούσαν οι *σατράπες* με στρατιωτικές και διοικητικές αρμοδιότητες, τις οποίες διατήρησε ο Αλέξανδρος, [αν και τις κατήργησε από φορολογικές περιοχές].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

2.1. Τα ελληνιστικά πνευματικά κέντρα

γυμνάσιο: χώρος όπου ασκούσαν οι νέοι· ήταν ταυτόχρονα κέντρο εκπαίδευσης και μέσο ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους τα γυμνάσια λειτούργησαν ως θεσμός σύσφιγξης των δεσμών όσων είχαν ελληνική παιδεία.

παλαίστρα: χώρος άσκησης των νέων στην πάλη, την πυγμή και το παγκράτιο. Ήταν ένα οικοδόμημα παρεμφερές προς το γυμνάσιο.

Μουσείο (της Αλεξάνδρειας): οικοδομικό συγκρότημα αφιερωμένο στις Μούσες, όπου συγκεντρώνονταν πνευματικοί άνθρωποι.

γραμματικοί: άνθρωποι με φιλολογική παιδεία, που κατέγραφαν και σχολίαζαν προγενέστερα κείμενα συγγραφέων.

Τετράπολις: άλλη ονομασία της Αντιόχειας, εξαιτίας της διαίρεσής της σε τέσσερις συνοικισμούς.

περγαμηνή: υλικό γραφής που ανακαλύφθηκε στην Πέργαμο και προερχόταν από την επεξεργασία του εμβρύου της κατσίκας.

2.2. Η γλώσσα

Κοινή (Ελληνική): η μορφή της ελληνικής γλώσσας που διαδόθηκε στους ελληνιστικούς χρόνους. [Διαμορφώθηκε εξαιτίας της συγχώνευσης των ελληνικών διαλέκτων στον χώρο της Ανατολής.]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΗ

3.3. Η ίδρυση της Ρώμης και η οργάνωσή της

πατρίκιοι: η ανώτερη τάξη της ρωμαϊκής κοινωνίας, οι Ρωμαίοι που ανήκαν στις παλιές μεγάλες οικογένειες.

πελάτες: οι Ρωμαίοι που ζούσαν κοντά στους *πατρικίους* και δέχονταν την προστασία τους. [Πιθανόν κατάγονταν από τους Λίγουρες, προϊταλιώτες κατοίκους.]

πληβείοι: οι νεότεροι κάτοικοι της Ρώμης και των γύρω περιοχών, το «πλήθος», που δεν είχε καμία σχέση με τους *πατρικίους* και τους *πελάτες*.

σύγκλητος: πολιτικό σώμα από 300 μέλη, που ήταν οι αρχηγοί των ρωμαϊκών γενών. [Στην περίοδο της βασιλείας συγκαλούσαν μαζί με τον βασιλιά την *εκκλησία του λαού* και επικύρωναν τις αποφάσεις της.]

εκκλησία του λαού: συγκέντρωση των *πατρικίων* και των *πελατών* στην περίοδο της βασιλείας της ρωμαϊκής ιστορίας.

φράτρες: τμήματα της *εκκλησίας του λαού*.

φρατρική εκκλησία: άλλη ονομασία της *εκκλησίας του λαού*.

3.4. Η συγκρότηση της ρωμαϊκής πολιτείας – Res publica

Res publica: το πολίτευμα που εγκαθιδρύθηκε στη Ρώμη μετά την κατάργηση της βασιλείας το 509 π.Χ. που μεταφραζόταν ως «δημοκρατία», αν και στην πραγματικότητα ήταν αριστοκρατικό καθεστώς, στο οποίο την εξουσία είχαν οι *πατρίκιοι*.

δήμαρχοι: δύο άρχοντες Ρωμαίοι που εκπροσωπούσαν τους πληβείους. Το αξίωμα θεσπίστηκε στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.

veto: λατινικό ρήμα που σημαίνει απαγορεύω. Δικαίωμα που είχαν οι *δήμαρχοι* στη Ρώμη προβάλλοντας *veto* να εμποδίσουν τη λήψη όποιας απόφασης ήταν αντίθετη με τα συμφέροντα των *πληβείων*. [Στα ελληνικά αποδίδεται με τον όρο αρνησικυρία.]

Δωδεκάδελτος: η πρώτη συλλογή καταγεγραμμένων νόμων στην αρχαία Ρώμη που κατέγραφε το εθιμικό δίκαιο στα μέσα του 5ου αι. π.Χ.

μέγιστος αρχιερέυς: ιερατικό και πολιτικό αξίωμα της ρωμαϊκής πολιτείας.

ύπατοι: το ανώτερο αξίωμα της ρωμαϊκής πολιτείας που είχε την εκτελεστική εξουσία. Κάθε χρόνο εκλέγονταν δύο ύπατοι για θητεία ενός χρόνου και είχαν τις αρμοδιότητες που είχε προηγουμένως ο βασιλιάς.

δικτάτορας: εκλεγμένος από τους υπάτους άρχοντας που αναλάμβανε όλες τις εξουσίες για διάστημα έξι μηνών, όταν η πολιτεία βρισκόταν σε κρίσιμη κατάσταση.

τιμητές: σημαντικό αξίωμα της ρωμαϊκής πολιτείας. Εκλέγονταν δύο τιμητές κάθε 18 μήνες.

πραίτωρες/ανθύπατοι/ταμίεις: αξιώματα μικρότερης σημασίας στη ρωμαϊκή *res publica*.

φρατρική εκκλησία: συνέλευση των πατρικίων που έχασε τη δύναμή της στην περίοδο της *res publica*.

λοχίτιδα εκκλησία: συνέλευση όλων των στρατευμένων πολιτών, *πατρικίων* και *πληβείων*, της οποίας οι αποφάσεις λαμβάνονταν κατά λόχους (σε στρατιωτικά τμήματα). Εξέλεγε τους *υπάτους*, τους *τιμητές* και τους *πραίτωρες*.

φυλετική εκκλησία: συνέλευση όλων των Ρωμαίων, η οποία συνερχόταν κατά φυλές (κατά γεωγραφικές περιοχές). Ψήφιζε νόμους και εξέλεγε κατώτερους άρχοντες.

λεγεώνα: ρωμαϊκή στρατιωτική μονάδα, αποτελούμενη από τρεις έως έξι χιλιάδες στρατιώτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

2.2. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες

αγροτικός νόμος: νόμος που πρότεινε ο *δήμαρχος* Τιβέριος Γράκχος το 133 π.Χ., σύμφωνα με τον οποίο δεν επιτρεπόταν σε κανέναν πολίτη να κατέχει ιδιοκτησία μεγαλύτερη από 500 *πλέθρα*, εκτός και αν κατείχε από πριν μεγαλύτερη περιουσία, οπότε το όριο αυξανόταν στα 1000 *πλέθρα*.

πλέθρο: μονάδα μέτρησης επιφανειών ίση με 2,3 στρέμματα αλλά και μονάδα μήκους ίση με 100 πόδια.

προλετάριος: στην αρχαία Ρώμη χαρακτηριζόταν έτσι ο πολίτης που δεν ανήκε σε καμιά αναγνωρισμένη τάξη και υπηρετούσε την πολιτεία μόνο μέσω των απογόνων του, τους οποίους έδινε στην πατρίδα ως στρατιώτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1.1. Η εποχή του Αυγούστου (27 π.Χ.-14 μ.Χ.)

συμβούλιο του αυτοκράτορα: συμβουλευτικό σώμα που θέσπισε ο Οκταβιανός, για να βοηθάει τον αυτοκράτορα στην άσκηση των καθηκόντων του.

princeps: πρώτος πολίτης του κράτους στο ρωμαϊκό κράτος (επί Οκταβιανού).

Αύγουστος: τίτλος που σήμαινε τον σεβαστό, τον άνθρωπο με θεϊκές ιδιότητες, και τον οποίο απέδωσε η σύγκλητος στον Οκταβιανό, όταν προσποιήθηκε ότι ήθελε να παραιτηθεί από τα αξιώματά του.

Principatus (Ηγεμονία): η μορφή του πολιτεύματος του ρωμαϊκού κράτους, όταν εγκαθιδρύθηκε μοναρχικό πολίτευμα επί Οκταβιανού Αυγούστου. [Ουσιαστικά ήταν δυαρχία εξουσιών, αυτοκράτορας και σύγκλητος.]

πραιτώριο: 9 στρατιωτικές μονάδες με 1000 στρατιώτες η καθεμία, οι οποίες έδρευαν στη Ρώμη, για να αποτελούν την προσωπική φρουρά του αυτοκράτορα.

πραιτωριανοί: οι στρατιώτες που αποτελούσαν το *πραιτώριο*.

1.2. Οι διάδοχοι του Αυγούστου (14-193 μ.Χ.)

Ιουλιο-κλαυδιανή δυναστεία: η πρώτη δυναστεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (14-68 μ.Χ.), που είχε ισχυρούς δεσμούς αίματος με τον Οκταβιανό.

δυναστεία των Φλαβίων: η δεύτερη δυναστεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (69-96 μ.Χ.) με ιδρυτή τον Βεσπασιανό. [Οι διάδοχοί του κατάγονταν από ιταλικές πόλεις και ονομάζονταν «αστοί».]

«αστοί» αυτοκράτορες: οι διάδοχοι του Βεσπασιανού στη δυναστεία των Φλαβίων που κατάγονταν από ιταλικές πόλεις.

δυναστεία των Αντωνίνων: η τρίτη δυναστεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (96-192 μ.Χ.), κατά την οποία οι αυτοκράτορες προέρχονταν από τις επαρχίες («επαρχιώτες» αυτοκράτορες).

διάταγμα του Καρακάλλα: διάταγμα του 212 μ.Χ., με το οποίο ο αυτοκράτορας παραχωρούσε το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους ελεύθερους κατοίκους των επαρχιών.

ρωμαϊκή ειρήνη (Pax Romana): η περίοδος του 2ου αι. μ.Χ., κατά την οποία επικράτησε στο Ρωμαϊκό κράτος ειρήνη και ευνομία.

νομοδιδάσκαλοι: ειδικοί πνευματικοί άνθρωποι που είχαν αναλάβει την ερμηνεία των ρωμαϊκών νόμων (του ρωμαϊκού δικαίου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

1.1. Ο Διοκλητιανός και η αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας

τετραρχία: το σύστημα που υιοθέτησε ο Διοκλητιανός, σύμφωνα με το οποίο η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία διαιρέθηκε σε τέσσερα τμήματα, τα οποία διοικούσαν τέσσερις αυτοκράτορες, δύο με τον τίτλο του Καίσαρος και δύο με τον τίτλο του Αυγούστου. [Στην Ανατολή Αύγουστος ήταν ο Διοκλητιανός με έδρα τη Νικομήδεια της Βιθυνίας και ο Γαλέριος με έδρα το Σίρμιο, στη Δύση ο Μαξιμιανός με έδρα το Μιλάνο και ο Κωνσταντίνος ο Χλωρός με έδρα τους Τρεβήρους της Γαλατίας.]

1.2. Μ. Κωνσταντίνος: Εκχριστιανισμός και ισχυροποίηση της ρωμαϊκής Ανατολής

ανακτορικοί υπάλληλοι/ ανακτορικό συμβούλιο: όργανα της αυλή του Ρωμαίου Αυτοκράτορα επί Κωνσταντίνου, για να είναι απρόσιτος από τους υπηκόους του. Το συμβούλιο συγκαλούνταν όποτε ήθελε ο αυτοκράτορας.

Διάταγμα των Μεδιολάνων/ της Ανεξιθρησκίας: διάταγμα που υπέγραψαν το Φεβρουάριο του 313 μ.Χ. ο Κωνσταντίνος και ο Λικίνιος, με το οποίο καθιέρωναν απόλυτη ελευθερία στην επιλογή της λατρείας για τους κατοίκους της αυτοκρατορίας. [Αρχικά ίσχυε μόνο για το δυτικό τμήμα και μετά έγινε αποδεκτό και για το ανατολικό.]

χριστόγραμμα: συντομογραφία του ονόματος του Χριστού (ΧΡ) που τοποθετήθηκε στις ασπίδες των στρατιωτών του Κωνσταντίνου και στην αυτοκρατορική σημαία στη μάχη του εναντίον του Μαξεντίου στη Μουλβία γέφυρα.

2.2. Η ελληνοχριστιανική οικουμένη

Στάση του Νίκα: επαναστατική κίνηση των δήμων της Κωνσταντινούπολης κατά του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527). Ονομάστηκε έτσι λόγω της προτροπής που κραύγαζαν οι επαναστάτες («νίκα»).

Corpus Juris Civilis (αστικό δίκαιο): το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού, όπως κωδικοποιήθηκε (έγινε βιβλία) τον 6ο αι. [Απετέλεσε τη βάση της νεότερης νομοθεσίας των ευρωπαϊκών κρατών.]

δυνατοί: οι μεγαλογαιοκτήμονες στην περίοδο της Ύστερης Αρχαιότητας και του Μεσαίωνα.